

К.А. Автухов

кандидат юридичних наук

І.С. Яковець

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

(Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса)

ВИДИ ПОКАРАНЬ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Останнім часом в Україні активізувалась робота по створенню нового Кодексу України про антигромадські (кримінальні) проступки, що вимагає визначення у ньому покарань та спеціальних заходів, застосованих за вчинення передбачених у ньому дій. Ураховуючи, що антигромадські (кримінальні) проступки та, відповідно, й санкції за них є новими для України, виникає потреба не лише у визначенні оновленої системи покарань та спеціальних заходів, а й у врахуванні при цьому міжнародного досвіду застосування подібних видів покарань і санкцій.

1) Штраф – полягає у грошовому стягненні. Таке покарання передбачене у законодавстві більшості країн: Франції, Англії, США, Росії. Переваги покарання у виді штрафу: 1) не здійснює додаткового негативного впливу на порушника; 2) є джерелом поповнення державного бюджету; 3) його виконання не вимагає значних витрат з державного бюджету; 4) штраф може призначатися як фізичним, так і юридичним особам. Може виконуватись у межах існуючої системи органів і установ виконання покарань без утворення спеціальних органів.

У ряді країн (зокрема, у Франції), закон зобов'язує суди в наказі про призначення покарання у виді штрафу одразу ж визначати строк та вид іншого покарання на той випадок, якщо особа ухилитиметься від сплати штрафу (як правило, це тюремне ув'язнення терміном до 12 місяців).

У кримінальному кодексі Франції закріплено два різновиди штрафу – штраф-дні та грошовий штраф.

Штраф-дні призначаються лише фізичним особам, які зобов'язуються внести до державного бюджету грошову суму, загальний розмір якої визначається розміром денної ставки протягом визначеної кількості днів. Розмір денної ставки встановлюється судом з урахуванням доходів та видатків порушника. Існує й обмеження максимального розміру денної ставки. Число штраф-

днів визначається з урахуванням тяжкості порушення та інших обставин справи та не може перевищувати 360 днів.

На відміну від штрафо-днів, грошовий штраф призначається фізичним та юридичним особам. Розмір залежить від тяжкості діяння. Закон встановлює лише максимальний розмір штрафу, не передбачаючи мінімальний. З урахуванням певних обставин (серйозні особисті, сімейні, професійні обставини тощо) суд має право прийняти рішення про розстрочку виконання як грошового штрафу, так і штрафо-днів, але не більше 3-х років.

Німецьке законодавство передбачає такий вид штрафу, як *майновий штраф*. Його метою є позбавлення особи, що вчинила злочин, прибутку, отриманого в результаті злочинної діяльності. Даний штраф представляє собою сплату грошової суми, еквівалентної вартості майна порушника. Закон допускає заміну штрафу на позбавлення волі строком від 1 місяця до 2-х років, якщо засуджений його не сплачує.

2) Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Дане покарання відоме кримінальному праву США, Франції, Німеччині, Росії. Переваги цього покарання: 1) може забезпечити унеможливлення повторного вчинення протиправного діяння; 2) не здійснює додаткового негативного впливу на порушника; 3) його виконання не вимагає значних витрат з державного бюджету; 4) може призначатися як фізичним, так і юридичним особам. Може виконуватись у межах існуючої системи органів і установ виконання покарань без утворення спеціальних органів.

Даний вид покарання розуміється у законодавстві інших країн дещо по-іншому, ніж в Україні. Так, у США та Франції даний тип покарання відноситься до покарань, що стосуються репутації відповідного суб'єкта. Воно передбачається як для юридичних, так і для фізичних осіб. До його змісту входить також і ліквідація юридичної особи у тому випадку, коли її було створено для вчинення злочину, або вона відійшла від мети свого створення. Ліквідація застосовується також тоді, коли юридичною особою вчинено порушення, за яке для фізичних осіб передбачається покарання у виді тюремного ув'язнення строком понад 5 років. Вирок про припинення юридичної особи передається відповідному державному органу, який повинен провести ліквідацію.

Припинення діяльності передбачене за звідництво, шахрайство, порушення у сфері наркотичних засобів, проведення дослідів на людині, підбурення батьків до залишення дитини тощо. Водночас, даний вид покарання не призначається юридичним особам публічного права, політичним партіям та профспілкам.

Поряд з повним припиненням діяльності юридичної особи, передбачається й можливість часткового обмеження її діяльності (приміром, заборона конкретної діяльності, у зв'язку з виконанням якої було вчинено злочин; закриття якогось закладу юридичної особи (ресторану, ларька тощо), шляхом експлуатації яких було вчинено порушення; заборона брати участь у договорах, які укладаються з державою. Термін такого покарання – до 5 років або безстроково (з огляду на вид порушення).

Використовується можливість обмеження права юридичної особи виступати повноправним учасником кредитно-фінансової сфери: заборона залучати вклади населення, випускати облігації та інші цінні папери тощо. Як правило, призначаються за вчинення порушень у сфері власності та державного управління. Юридичній особі може призначатися і поміщення під судовий нагляд строком до 5 років, що має на увазі призначення судового уповноваженого, функції якого визначаються судом.

У Німеччині існує лише один вид такого покарання (застосовується лише як додаткове до штрафу або позбавлення волі) – заборона керувати транспортним засобом.

3) Громадські роботи – полягають у виконанні визначених робіт протягом певного часу на безоплатній основі. Відомі значному числу держав, але сприймаються по-різному. Переваги цього виду покарання: 1) не здійснює додаткового негативного впливу на порушника; 2) дозволяє забезпечити виконання робіт, які «не користуються попитом» серед широкого кола населення; 3) його виконання не вимагає значних витрат з державного бюджету. Недоліки: практика застосування покарання у виді громадських робіт в Україні показала його неефективність через ряд обставин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, з огляду на що воно не є значно поширеним. Потребує скоординованих зусиль органів влади різного виду, певних матеріальних витрат. У Франції безоплатні суспільно корисні роботи утворюють систему альтернативних покарань та не передбачені у санкціях статей. Їх альтернативний характер пов'язаний з можливістю призначення замість тюремного ув'язнення.

4) Конфіскація майна – вилучення предмету, за допомогою якого вчинено порушення, прибутку, отриманого внаслідок вчинення порушення або майна порушника. Переваги цього покарання: 1) не здійснює додаткового негативного впливу на порушника; 2) є джерелом поповнення державного бюджету; 3) його виконання не вимагає значних витрат з державного бюджету;

4) може призначатися як фізичним, так і юридичним особам; 5) може забезпечити виключення умов для повторення кримінального діяння. Може виконуватись у межах існуючої системи органів і установ виконання покарань без утворення спеціальних органів.

У Франції, приміром, конфіскація не є покаранням, а виступає специфічним елементом так званої «системи заходів» (*Masnahmen*). Заходи не відносяться до покарань, а представляють собою «будь-які заходи виправлення та безпеки, конфіскації предметів злочинів, знищення знарядь порушень та заборонених речей».

5) Примусова реалізація майна – має місце у кримінальному законодавстві США. Застосовується як додатковий вид покарання. Переваги цього покарання: 1) не здійснює додаткового негативного впливу на порушника; 2) є джерелом поповнення державного бюджету; 3) його виконання не вимагає значних витрат з державного бюджету; 4) може призначатися як фізичним, так і юридичним особам; 5) може забезпечити виключення умов для повторного вчинення забороненого законом діяння до виправлення особи. Може виконуватись у межах існуючої системи органів і установ виконання покарань без утворення спеціальних органів.

6) Покладання обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду та заборона користування майном протягом визначеного часу – має місце у кримінальному законодавстві США. Застосовується, переважно, як додатковий вид покарання. Переваги цього покарання: 1) забезпечує захист інтересів потерпілого; 2) не здійснює додаткового негативного впливу на порушника; 3) його виконання не вимагає значних витрат з державного бюджету; 4) може призначатися як фізичним, так і юридичним особам. Може виконуватись у межах існуючої системи органів і установ виконання покарань без утворення спеціальних органів.

7) Короткостроковий арешт (до 1 місяця) – полягає у триманні особи в умовах суворої ізоляції протягом визначеного часу. Чи можливе введення **домашнього арешту**, який має відбуватися за місцем проживання особи, із застосування електронних засобів контролю.

Переваги: відзначається менш шкідливим впливом, ніж позбавлення волі, проте дає значний ефект «залякування», що діє як правило, на не значно кримінально заражених осіб.

Недоліки: практика застосування покарання у виді арешту в Україні показала його неефективність через ряд обставин як

об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, з огляду на що воно не є значно поширеним. Необхідний ефект від нього відмічається лише стосовно певного кола осіб (молодого віку, раніше не судимих), з огляду на що цілі даного покарання не завжди досягаються.

Уведення цього покарання потребуватиме значних матеріальних та людських ресурсів як на створення установ для відбування даного виду покарання (оскільки діючі заклади будуть неспроможні до збільшення числа засуджених), так і на електронне обладнання, зняття показань та його обслуговування у разі введення «домашнього арешту».

Д.С. Азаров

кандидат юридичних наук, доцент
(Національний університет
«Києво-Могилянська академія»)

ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: ДВА НАПРЯМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ

Усім відомо, яким чином автори Концепції реформування кримінальної юстиції України [1] окреслили коло діянь, що на законодавчому рівні слід визнати кримінальними проступками – це, зокрема: 1) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України належать до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки¹; 2) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо).

Посягання першого виду повинні володіти двома ознаками: 1) нині належати до злочинів невеликої тяжкості; 2) не во-

¹ Тут не можу втриматись від зауваження. Наведене положення Концепції сформульовано таким чином, що ним неможливо користуватися в процесі підготовки законопроекту, спрямованого на втілення її в життя. Адже ознакою аналізованої групи злочинів названо майбутню, ще невідому волю законодавця. По суті, зазначене положення Концепції можна читати так: кримінальними проступками мають стати ті злочини невеликої тяжкості, які ними стануть.